

Отаман Воля

Леся Храплива-Щур

(уривок)

З бідою вдалося викликати Міму з праці. Вибігла, налякана, в коридор.

- Ой, це ти?! А я думала — комусь щось злого сталося!
- Ні, злого не сталося нічого. Я тільки прийшов попрощатися...
- Слухай, я мушу зараз повертатися до роботи і не маю часу на жарти!
- Я не жартую! Хочу попрощатися з тобою, бо виїжджаю сьогодні, — сказав

нахмурено.

- Куди, чого?
- Цього тобі не можу сказати. Покищо прийми це до відома...

Міма почала вже підозрівати, що він говорить поважно.

- Ну, але на який час?
- В таборі стрінемося, якщо...
- Нема ніякого "якщо"! Ідемо всі! Вже навіть із Христею леди проламані!
- Ну, бачиш! От тобі адреса таборової комісії. Я вже звертався до них, щоб відтепер прислали всі дальші повідомлення на твої руки.

Крім цього, група залишається під твоєю опікою. Найважливіше — підготов їх добре психічно до табору. Ну, і щодо виряду... А не забудьте взяти кожне одну букву з "України" з собою — так, як ми планували! А цього листа передай професорові. Це — оцінка Всеволодового вірша від мого колишнього вчителя літератури. Можеш собі його "по дорозі" теж прочитати. Оцінка дуже позитивна! А попри це прошу тебе, старайся не допустити до великих поговорів на тему мого від'їзду...

- І ще що більше? — розскарилася нараз Міма. — Їдеш хто-зна куди, лишаєш все на мою голову, і навіть скоріше не сказав, щоб можна було все разом запланувати!

- Бачиш, я сам не знав певно...
- Алеж ти повинен починати працю в університеті!
- Її вже дістав професор — ти не чула?

- А, може, хоч перекажеш що ласкаво Тамарі? Не подумав про неї? Тепер, коли вона виразно починає вростати в наш спосіб світосприймання, ти нараз...

Роман спустив очі додолу.

- Перекажи їй: якщо я повернуся, поміж мною і нею все буде по-давньому...
- Що значить це нове "якщо"? Ромку, я взагалі не розумію тебе! Ти завжди мав до мене бодай настільки довір'я, що говорив мені про всі свої плани, а тепер...

Голос Міми підпливав сльозами. І Роман "розм'як":

- Слухай, Мімцю, я тебе прошу: ми ж протягом цього року стали справжніми друзями. Ти не раз мені помагала... Чому ж тепер не хочеш зрозуміти, що найкраща прислуга мені буде, коли не питатимеш про зайві речі? Тіточко, якби я міг, я напевно сказав би!

Слово "тіточка" вийшло таке жалісливе, що Міма затурбувалась.

- Але ти не їдеш заламаний? Це не... не відступ? — спитала боязко.
- Ніколи в світі! Це наступ на останні становища, що їх ще треба здобути!

Кактуси дряпали де-не-де руде небо кільчастими лапами. Крім них, були лише пісок та червоні скелі на обрії.

Сорочка на Романові вже давно промокла від поту, а хустка на шиї теж не помагала багато. Спека була, здавалось, не тільки кругом, а навіть у ньому самому. За ним, у червоно мальованій причіпці їхали тонни смерті. Було б досить навіть не іскри, а сильнішого удару, і...

Він знав це з самого початку, але чомусь лише сьогодні, о пів до третьої пополудні, коли до його заводу було ще двісті десять миль, а до кінця праці і початку табору лишався ще один тиждень, він доглибно відчув, що везе за собою.

Спека від червонавих пісків бухала раз-по-раз до голови і, не було куди сховатися від неї.

Такого ще не було ніколи! Пекли очі від постійного вдивляння в сліпучу дорогу. А далі відчув, як опадають руки з колеса керми...

Чомусь згадалося:

А в неділю дуже рано

Ударили в дзвін

Та по тому чумакові,

Що ходив на Дін...

Чув, як керма виховзується з рук. Придорожні стовпи сунулися просто на нього. Зловіща пісня бриніла над головою, а за ним їхала Невідклична смерть. Голова горіла, в горлі пересохло. Великим зусиллям спинив мотор і почав поспішно шукати чогось на шиї. Нараз його віддих скував жах: він не мав чого торкнутися!

Хрестика не було!

Того хрестика, що батько — невідомо, яким чудом — привіз через Тухолу з Києва. Що його не раз показувала йому мама, а коли просив, щоб дозволила носити, казала:

- Пожди, підростеш...

- Поблагословить тебе ним мама на війну, — докінчував батько. А мама змовкала і знов ховала хрестик у гуцульську коробку на комоді... Три дні блукав по лісах — після того, як до хати загримали енкаведисти і він вискочив вікном на подвір'я.

Четвертого прийшов домів, обдертий, заболочений... Порожня хата стояла отвором, і тільки Ас завивав при буді. В хаті все було перевернене горі коренем — а гуцульської коробки, хоч як шукав, не знайшов...

Це була весна сорок першого...

Кожна хвилина збільшувала розпуку — і не було чого торкнутися набряклою від спеки рукою. Чогось, що врятувало б...

...Та по тому чумакові,

Що був та й нема...

Позад нього чигала смерть.

Обперся головою об керму — і заривав, як дитина, що загубилася від мами...

Міма добре сказала була Тамарі, що Романових сліз ніхто не побачить: кругом, на просторі десятків кілометрів не було ні живої душі...

Хлопці показували всякі, штуки на посторонку, прив'язаному до гіллі над рікою. (Орест — більші, Всеволод — менші). Діти сипали "Маківку" з піску і застромлювали в неї "стрільників" з лози.

- Мімо, говори далше! Я вже записала!

Не дивися так привітно,

Яблуневоцвітно.

Стигнуть зорі, як пшениця,

Буду я журиться...

- Хороше яке! — і Тамара задумалася над старанно розмальованим альбомиком. — Мімо, а скажи мені, ти певне знаєш...

- Куди це Роман поїхав?

- Я вже тобі казала: я не знаю, Тамаро!

- Знаєш, мені лячно стає... А що, як не повернеться?

- Обіцяв: зустрінемося в таборі.

- А це ще так далеко! Цілий тиждень ... Мімо, він, мабуть, не любить мене!

- Хто тобі таке казав?

- А хто ж казав йому їхати?

- Воля, отаман...

- Чи в нього немає серця? — питала далі з жалем.

- Тобі це треба б уже знати! Є великі речі, Тамарко, що для них треба не раз жертвувати дуже багато! Хлопці жертвують за них свої сили, а ми — надії, доживання...

- Мімко, чого це ти посумніла? Давай, я хочу ще якого нового вірша! Хочу мати їх уже повний альбом, коли Роман повернеться.

Не візьмеш плачу з собою,

Я плакать буду пізніш!

Тобі ж подарую зброю:

Цілунок, гострий, як ніж.

Тамара зітхнула і взялася писати.

- Тето, вони кидають в мене піском! — прибігла з скаргою Христя.

- А ти що зробила? — спитала наляканим голосом Міма.

- Я? — збентежилася Христя. — Я... нічого!

- Ти поскаржила на них, на своїх братчиків! Це ще гірше!

- Ну, коли вони кидають!

- То ходи сюди: буде казочка!

- Ой, добре! Про донечок? — зелені штанці Христі присіли біля Міми.

- Так. Ти вже знаєш: тисяча їх поїхала від матері-України в далекий світ. Та не разом: розкидала їх лиха доля по цілому світі. І почали вони тоді одна одну шукати, одна одну кликати. Рада кожна з них пташкою злетіти до своїх сестричок.

- І познаходилися?

- Багато познаходилися! Вони легко пізнавали одна одну поміж цілою юрбою чужих дівчаток!

- А по чому?

- Бо всі вони говорили одною мовою. Такою чистою, як срібне джерельце, що пливе по камінчиках, як спів жайворонка над ріллею. А коли котра почала б мішати цю мову з чужою, її вже не можна було б пізнати, і вона загубилася б...

- Тето, я ніколи не говорю... помішано!

- Я знаю — і не будеш ніколи!

- І не буду! Тето, і всі познаходилися?

- Найшлося дев'ятсот дев'яност дев'ять. Вони зійшлися влітку разом, піднесли високо прапор матері-України, заспівали її пісню. І було їм знов весело, мов у мами, тільки не знали вони, де ця тисячна сестричка. Довго шукали та кликали її, довго розпитували то пташок, що здалека прилетіли, то вітру, що віяв з усіх сторін...

- А чому вони так її шукали?

- Бо дуже любили її і не хотіли, щоб вона сама тужила-пропадала!

- Тето, це вже кінець? Чому ж ти не кінчаєш?

- Я скінчу її тобі, коли повернемося з табору. А тепер ходім ще раз скупатися, а потім — домів!

Міма склала вишивку, і через хвилину всі п'ятеро бігли, держачись за руки. З голосним криком впали просто поміж блискучі бризки води...

Іван Більчук розплющив очі і насамперед ствердив, що небезпеки немає і шукати зброї при поясі зайво. Опісля відчув, що лежить на твердому ґрунті — не на кораблі і не в залізниці, і щойно по цьому усвідомив, що він вчора вночі вже приїхав.

- Іва', ти ще спи...

- А ти?

- Йду в місто за орудками... Ти ж перебери командуванням над усім ліжком і спи, поки не навкучиться. І так ще сніданку немає.

- Мені вже якраз навкучилося! — Іван трохи піднявся на ліжку. — Не буду ж я їсти твого хліба! Треба мені щось робити...

- Коли хочеш знати, то жде тебе тут поважна робота, але не за хліб...

- Ну?

- Ти перебереш провід нашої пластової групи.

- Я?

- Ти ж пластун!?

- Спитай пстругів у Лімниці!

- Отже бачиш! А правду кажучи, то ти вже здавна був нашим отаманом.

- Цікаво, як я це робив?

- Бачиш, у нас був з самого початку такий отаман Воля, що, невидимий, давав нам вказівки в листах. Як він хотів, так ми і робили. Він вдержував малих у постійній напрузі...

- Воля, кажеш?

- Воля в розумінні мети наших змагань і воля, що є в кожній людині; воля жити власним життям...

- Непогано ти продумав! Та при чому тут я?

- Отаман не може бути довіку абстрактним поняттям, хоч досі мої малі вірили в нього, кожне по-своєму... Розумієш, бажання бачити ідеал втіленим, знайти видимі символи для невловного лежить глибоко в людській психіці. Особливо ж у психіці молоді... Вони вже доволі довго вірили, не бачачи...

- Але змилуйся — що ж вони в мені побачать?

- Твоє життя було кожної хвилини згідне з цією Волею. І тому маєш повне право заступати її.

- Знаєш, про це можна багато говорити... Вияв волі — це чин, не терпіння, а мені чомусь так багато доводилося зазнати останнього, починаючи від побоїв у другій гімназійній, під час пацифікації...

- Та хіба не бачили Карпати і твоїх діл?

- Ну, нехай уже буде так, — але хто був цим отаманом досі?

- Ти ще не догадався? Або я, або...

- Або хто? "Весна"?

- О, "Весна" — прекрасна дівчина, але вона ще сама вимагає великого вкладу праці, поки стане справжньою людиною.

- Так хто ж тоді?

- Наша найкраща подруга. Я справді не стрінув ще досі нікого, хто вмів би давати людям стільки доброти, хоч сама вона її ледве чи знає.

- Чому?

- Її батьки zostались у Львові. Вона була в дивізійних медсестрах. Вісток від батьків немає... Іван здригнувся, але не сказав нічого.

- А не одружується, бо не може забути свого судженого, що згинув під Бродами...

Іван піднявся на лікті:

- Згинув?

- Почула від очевидця, що його поцілили відламки ручної Гранати — просто в лице.

- Як її на ім'я? — знетерпеливився Іван.

- Марія... — відповів ніби байдуже.

Іван сів на ліжку, що загрозово затріщало.

- А на прізвище? На прізвище?!

- Лисовецька...

- Боже, Міма! — Іван зірвався на рівні ноги.

- Так, Міма... — і Романові стало нараз дуже жаль, що ця хвилина могла бути лише один раз.

- Ромку, ходім до неї!

Насилу здержав його:

- Та пожди, гов!

Рвонувся:

- Я не буду ждати!

- Хочеш іти до Міми ось так — у піжамах?..

Стояли один проти одного і сміялися так сердечно, як сміялися, може, тільки колись у дитячі роки, коли життя було таке безжурне!

Минала хвилина, а вони все ще сміялися до сліз, коли нараз... Ніби нічого. Іван тільки захлинувся від сміху і почав кашляти. Але через хвилину схопився за груди, а кашель стрясав ним дедалі частіше. Шрам на лиці почервонів, і жили на висках набрякли. Похитнувся і був би впав, якби Роман не підхопив його. Притягнув ногою крісло і посадив його. Кашель посилювався, і за кожним разом Іванове лице перекривлювалося болем.

- Іване, я біжу по лікаря!

Не міг промовити ані слова, тільки нетерпелив відмахнувся рукою.

- То я попрошу сюди Міму... Вона тебе вилікує: вона все зуміє... — швидко говорив Роман, сам не свій від страху.

Але Іван тільки схопив його за рукав, поглянув благально і знов зайшовся кашлем.

- Ні, ні, коли не хочеш, я нікуди не піду!

- Ну, бачиш, тобі вже краще... Зараз буде все в порядку. Тобі треба покластися... Так, обіприся добре на мене. Добре обіприся, не бійся...

Іван лежав, простягнувшись, на ліжку і очима без всякого виразу глядів на стелю.

- Іване, може, подати тобі води?

Тихо.

- Іване...

- Бачиш... бачиш, яка потіха буде з мене вам усім... (Віддихав скоро і нерівно)... і... і Мімі...

- Ото знайшов добрий час, щоб цим журитися! Не говори... не говори так багато, щоб знов...

І Роман знову злякався того порожнього погляду на стелю. Сів біля нього, поправив накривало.

- Іва', ти чуєш, як шумлять смереки?

- Де? — вишептав на силу.

- Кругом нас... Папороті по коліна, а по хвої так легко ступати... Стовбури дерев рожевіють у ранковому сонці...

Не міг розпізнати: чув його Іван, чи ні?

- Зійдемо на край ліса. Бачиш: село... гражди, вориння, церковця під гонтами... (Сам добре не розумів, що хоче сказати, але знав, що мусів говорити). — Дзвонять дзвони...

Лице Івана було нерухоме, і тільки уста заворушилися:

- Дзвони забрали...

- Не всі, Іване! Ще досить їх похованих: по днах ставів, у землі... Я сам помагав не

один ховати. А тепер їх повісили на дзвіниці, і вони дзвонять...

- Не заберуть? — спитав здивовано, мов зі сну пробудився.

- Ні, їх уже немає! Ти розумієш: це ж ранок, поворот, воля!

Іван підвівся трохи і зараз же впав на подушку.

- Я вже не дійду... — вистогнав.

- Пусте, Івасю! Ми ж не самі... З нами наші малі, оті, що в них в очах спіє наша мрія... Вони кріпкі, як молоді дубки. На них можна обпертися...

- Коли? — кинув ніби байдуже, недбало, але Роман добре вичув, скільки змісту було в цьому питанні.

- У майбутньому, і колись давно... і тепер. Кожною хвилиною нашого життя ми творимо засновки тієї однієї хвилини. Іване, чуєш?..

- Кожною... — повторив як дитина, що з переконанням повторює все, що почує. І примкнув

очі.

Роман піднявся навшпиньках.

Від дверей оглянувся ще раз, як дивляться на святу ікону.

Іван дрімав, а в кутиках зболілих уст блукала усмішка.

Без шелесту відчинив двері і бігцем метнувся до отця Боринського: позичати грошей на лікаря.

У ватрі жевріли поліна, а Орко весь час поправляв щось біля них, але так тихесенько, щоб ніхто не пропустив ні слова...

Перед ватрою красувався на подушці з моху їх напис: "Україна". Хлопці сиділи "по—таборовому" — обнявши коліна руками, а напроти Тамара тулилася до Міми. Христя звинулася клубочком поміж ними і підперла рукою задуману голівку. Борисик і Богдасик блискали очима, мов вовчєнята, з-за плечей Романа.

А Іван напівлежав, обпершись на рушницю.

Його мазепинку Тамара прикрасила китичкою ягід, що дуже нагадували калину. Ліс поводився якнайтихіше, бо не хотів перешкоджати його словам:

- Тямлю, багато разів доводилося мені сидіти отак біля повстанських ватер. Як ви тепер, спочивали ми біля огню зі зброєю в руках, готові в кожную хвилину свідчити нашими ділами про Правду...

Роман ледве міг повірити, що цей могутній козарлюга був його Іваном. І як він міг ще три дні тому лякатися, що несподівана вістка могла б його...

- Кожне із вас взяло зі собою одну букву. І після довгих подорожей та пригод привезли ви їх сюди і склали з них слово, що й досі було вам законом у вашій праці... Так і ми всі: кожний із нас —

це одна невідривна частинка того Великого, що з сорока п'яти мільйонів творить напис "Україна". Тільки разом мають вони своє значення...

Роман відчував, що на всіх спливає якийсь дивний настрій. Такого ще не було ніколи...

- Ви, Борисе і Богданку, народилися на Словаччині. Ти, Христуню, ледве говорила,

коли довелося тобі покидати Батьківщину. Ви всі ледве пам'ятаєте Її. Вона у вас — на межі дитячої казки і дійсності. Проте не можна й думки припустити, щоб через це ми перестали бути отими живими, необхідними частинками України. Ми ними народилися і повинні бути за це вдячні Творцеві...

Роман слухав і сам дивувався, що всі його труди останнього року набирали нового значення, складалися в оправдану внутрішню цілість...

- Тобі, Христю, розказувала сестричка Міма казку про матір Україну та її донечок, що розбрелися по світі. Вас, старших, учив пан професор про минуле нашої землі. Так і треба! Але згадайте, що Україна — це не лише минуле та далеке, не лише казкові спогади дитинства: Україна — це сьогодні, що вимагає від нас постійних зусиль; Україна — це завтра, що буде настільки світле, наскільки ми зуміємо його таким зробити... Тут, де ми живемо, бачите мир і вдоволення. Але для нас, українців, немає ні миру, ні вдоволення, поки не повернемось у звільнену Батьківщину. Для нас існує постійне змагання за Україну: тут, у серцях наших, і там, на землі нашій. І ми знаємо, що в цьому змаганні життя наше гарне, життя наше повне...

Роман глянув крадьком по заслуханих лицах, і на душі його стало спокійно: Отаман був поміж ними!